

The role of halal food in strengthening the family with the focus on having children

Morteza Amarloo

Department of Jurisprudence and Law, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran. aammar1389@gmail.com

Abstract

Objective: Childbearing is considered one of the fundamental pillars of the family within the Islamic–Iranian value system and holds a significant place in religious texts. Qur’anic and narrative teachings emphasize the importance of having children and their role in strengthening the foundations of the family. One of the key factors in promoting the culture of childbearing and consolidating family stability is the observance of lawful and pure livelihood. This study aims to examine the role of lawful sustenance (halal rizq) in strengthening the family with a focus on childbearing, based on Qur’anic verses, narrations, and the statements of religious scholars.

Materials and Methods: This research was conducted using a library-based approach with a descriptive–analytical method. The sources include verses from the Holy Qur’an, narrations of the Infallibles (AS), the works of commentators, and related studies in the fields of family, Islamic economics, and population. After data collection, qualitative content analysis was applied to review and interpret the findings.

Findings: The analysis of religious texts reveals that childbearing is not only an ethical recommendation but also a necessity for the vitality and continuity of the Islamic family. Among the crucial factors in fostering a tendency toward childbearing are the belief in Divine providence and commitment to earning lawful sustenance. Lawful livelihood enhances faith, God-consciousness, self-awareness, and belief in the Hereafter, thereby creating psychological peace and economic security within the family, which in turn increases the willingness to have children.

Conclusion: The findings indicate that lawful sustenance, by strengthening religious and moral foundations, plays an effective role in consolidating the family and promoting a culture of childbearing. Clarifying this relationship can serve as a strategic guideline for cultural and social policymaking aimed at enhancing population growth and family stability in the Islamic–Iranian society.

Keywords: Halal acquisition, having children, family, Quran, hadiths.

Cite this article: Amarloo, M. (2023). The role of halal food in strengthening the family with the focus on having children. *Biannual journal of halal*, 6(1), p. 7-26. <https://doi.org/10.30502/h.2024.422375.1130>

Received: 2022/08/16 ; **Revised:** 2022/10/09 ; **Accepted:** 2022/12/21 ; **Published online:** 2023/04/09

Article type: Research Article

© the authors

Publisher: Halal Research Center of Islamic Republic of Iran

نقش روزی حلال در تحکیم خانواده با محوریت فرزندآوری

مرتضی عمارلو

گروه فقه و حقوق، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران. aammarr1389@gmail.com

چکیده

هدف: فرزندآوری از ارکان بنیادین خانواده در نظام ارزشی اسلامی- ایرانی به شمار می‌آید و در متون دینی جایگاه والایی دارد. آموزه‌های قرآنی و روایی بر اهمیت داشتن فرزند و نقش آن در تحکیم بنیان خانواده تأکید کرده‌اند. یکی از عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ فرزندآوری و استحکام خانواده، توجه به معیشت حلال و پاکیزه است. هدف این پژوهش بررسی نقش روزی حلال در تحکیم خانواده با محوریت فرزندآوری، براساس آیات، روایات و بیانات بزرگان دینی است.

مواد و روش‌ها: این مطالعه به روش کتابخانه‌ای و با رویکرد توصیفی- تحلیلی انجام شده است. منابع تحقیق شامل آیات قرآن کریم، احادیث معصومان(ع)، آثار مفسران، و پژوهش‌های مرتبط در حوزه خانواده، اقتصاد اسلامی و جمعیت می‌باشد. داده‌ها پس از جمع‌آوری، با روش تحلیل محتوای کیفی بررسی و تفسیر شدند. **یافته‌ها:** تحلیل متون دینی نشان می‌دهد که فرزندآوری نه تنها یک توصیه اخلاقی، بلکه ضرورتی برای پویایی و استمرار خانواده اسلامی است. از عوامل کلیدی در تقویت گرایش به فرزندآوری، باور به رزاقیت الهی و التزام به کسب روزی حلال است. روزی حلال با ارتقای ایمان، خدانشناسی، خودشناسی و معادباوری، زمینه‌ساز آرامش روانی و امنیت اقتصادی در خانواده می‌شود و میل به فرزندآوری را افزایش می‌دهد. **نتیجه‌گیری:** یافته‌ها بیانگر آن است که روزی حلال از طریق تقویت بنیان‌های اعتقادی و اخلاقی، در تحکیم خانواده و ترویج فرهنگ فرزندآوری نقش مؤثر دارد. تبیین این پیوند می‌تواند راهبردی برای سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی در جهت ارتقای جمعیت و استحکام خانواده در جامعه اسلامی- ایرانی باشد.

کلیدواژه‌ها: کسب حلال، فرزندآوری، خانواده، قرآن، روایات.

استناد به این مقاله: عمارلو، مرتضی (۱۴۰۲). نقش روزی حلال در تحکیم خانواده با محوریت فرزندآوری. *پژوهشنامه حلال*، ۶(۱)، ص ۷-۲۶. <https://doi.org/10.30502/H.2024.422375.1130>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۵؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۷/۱۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: مرکز ملی تحقیقات حلال جمهوری اسلامی ایران

۱. مقدمه

فرزندآوری یکی از وظایف زن و شوهر بوده و مهم‌ترین دلیل بر تشکیل خانواده، وجود فرزند است. بنابر آموزه‌های اسلامی، وجود فرزند یک امر ضروری بوده و آثار و برکات فراوانی برای نهاد خانواده دارد. تشکیل خانواده و به دنبال آن فرزنددار شدن زن و مرد، اهمیت خاصی داشته و مورد تأکید دین اسلام است. امروزه فرزندآوری یکی از مسائل مهم و تاثیرگذار اجتماعی، اخلاقی و حقوقی در جوامع بشری است. خداوند در قرآن کریم وجود فرزند را برای پدر و مادر به قره‌عین تعبیر کرده و این عبارت کنایه از مایه شادی و نشاط کانون خانواده است: «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَ ذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا؛ أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَ يُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَ سَلَامًا»^۱. فرزندآوری و تشکیل خانواده از جنبه‌های مهم زندگی به‌شمار می‌آیند. فرزند در خانواده ایرانی از اهمیت زیادی برخوردار است. مسئله فرزندآوری و مسئله نسل بشریت بسیار اهمیت دارد و یکی از وظایف اساسی خانواده‌های ایرانی فرزندآوری و تکثیر نسل بوده و جزو نیازهای حیاتی امروز جامعه اسلامی ایرانی است. خانواده‌ها باید در انجام این امر مهم، اقدام لازم را انجام دهند. رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌فرماید: «امروزه دشمنان اسلام با تبلیغات همه‌جانبه روی فرزندآوری کمتر تبلیغ می‌کنند». ایشان در مسأله فرزندآوری می‌فرماید: «امروز حفظ جمعیت جوان کشور یکی از ابزارهای قوت است؛ اینکه بنده زیاد روی موالید تکیه می‌کنم، به خاطر این است. کشور ما امروز کشور جوانی است؛ اگر چنانچه موالید در این کشور به قدر لازم و به قدر کافی تولید نشوند - که الان به قدر کافی نیست - چند صباح دیگر، چند سال دیگر نسل جوان در کشور کمیاب خواهد شد. آن وقت کشوری که در آن جوان کم است، پیشرفتش [هم] کم است. یکی از ابزارهای قدرت، حفظ اکثریت جوان در جامعه است» (۱). کسب حلال در آموزه‌های الهی اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد. بر هر مسلمانی واجب است که برای بدست آوردن روزی تلاش کند. از این جهت در کتب دینی آمده که روزی واقعی آن است که شخص بتواند از آن بهره‌مند شود و آثار و برکات زیادی در زندگی افراد دارد. در این راستا، هدف پژوهش حاضر بررسی نقش روزی حلال در ترویج فرهنگ فرزندآوری در جامعه اسلامی است. در آموزه‌های دینی موضوع فرزندآوری از اهمیت خاصی برخوردار است. از طرفی خانواده در اسلام یک نهاد مقدس بوده و بر حفظ و صیانت بنیان خانواده

۱. «و کسانی که می‌گویند: پروردگارا! از همسران و فرزندان مان مایه روشنی چشم ما قرار ده، و ما را برای پرهیزگاران پیشوا گردان؛ [آری] آنها هستند که درجات عالی بهشت در برابر شکیبایی‌شان به آنان پاداش داده می‌شود و در آن، با تحیت و سلام روبه‌رو می‌شوند» (فرقان، ۷۴-۷۵).

تاکید فراوان شده و برای تقویت آن در متون دینی شاخصه‌های بی‌شماری معرفی شده که از مهم‌ترین آن بحث فرزندآوری است. یکی از اسباب ترویج فرهنگ فرزندآوری در جامعه اسلامی - ایرانی، روزی حلال است که برای بهره‌مندی از این سبب، براساس متون دینی نیازمند شاخصه‌هایی است که باید شناسایی و تقویت شوند.

۲-۱. اهمیت روزی حلال در آموزه‌های دینی

کسب روزی حلال یک فضیلت است که دین اسلام تأکید بسیاری بر آن داشته و در آیات قرآن و روایات، همواره انسان‌ها را بر کسب روزی حلال، طیب و پاک تشویق کرده و پاداش و آثار فراوانی بر آن مترتب داشته و بر همه لازم است در راه به دست آوردن «درآمد حلال» تلاش کنند. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا». ^۱ پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «طَلَبَ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ» (۲)، «به دنبال روزی حلال رفتن، بر هر مرد و زن مسلمان لازم است». همچنین از ایشان روایت شده که: «خدا دوست می‌دارد که بنده‌اش را در راه کسب حلال در رنج و زحمت ببیند» (۳). در جایی دیگر می‌فرماید: «الْكَادُ لِعِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (۴)، «کسی که برای اداره زندگی خانواده‌اش تلاش می‌کند، مانند کسی است که در راه خدا جهاد می‌کند». همچنین در آموزه‌های دینی از حرام‌خواری نهی شده است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ» ^۲، «و بر کسب حرام آثار سوء بسیاری بر آن مترتب داشته است، خوراکی که انسان تناول می‌کند، اگر پلید و حرام باشد، قلب را تیره می‌سازد». در این صورت دیگر از او امید خیری نیست و پند و اندرز در او اثر نکرده و سخت‌ترین مناظر رقت‌بار او را متأثر نمی‌کنند». پیامبر (ص) می‌فرماید: «کسی که دوست دارد دعایش مستجاب شود، باید از درآمد و خوراک حلال و پاکیزه بهره‌مند شود و از حرام بپرهیزد» (۵).

شخصی به پیامبر اکرم (ص) عرض کرد: «دوست دارم دعایم مستجاب شود. حضرت فرمود: «خوراک خودت را پاک گردان و از حرام‌خواری دوری کن» (۶). امام حسین (ع) به لشکریان عمر سعد فرمود: «از اینکه شما نافرمانی‌ام می‌کنید، و به سخن من گوش فرانمی‌دهید، این است که شکم‌هایتان از حرام پر شده و بر دل‌هایتان مهر خورده و دیگر حق را نمی‌پذیرید. وای بر شما! آیا

۱. «ای رسولان، از غذاهای پاکیزه (حلال) تناول کنید و به نیکوکاری و اعمال صالح بپردازید» (مؤمنون، ۵۱).

۲. «ای مردم، از آنچه در زمین است، حلال و پاکیزه را تناول کنید و پیروی نکنید و سواس شیطان را، محققاً شیطان از برای شما دشمنی آشکار است» (بقره، ۱۶۸).

انصاف نمی‌دهید؟ آیا گوش فرانمی‌دهید؟!» (۷). شریک بن عبدالله بن سنان فرزند انس نخعی کوفی، در سال ۷۵ق در خراسان به دنیا آمد و در سال ۱۷۷ق در کوفه از دنیا رفت. وی عالمی باتقوا و فقیهی باهوش بود. مهدی عباسی او را احضار کرد و واداشت که یکی از این سه کار را بکند: یا منصب قضاوت را بپذیرد، یا معلم و مربی اطفال خلیفه باشد، یا یک مرتبه مهمان سفره خاص خلیفه شود. شریک خوردن طعام را اختیار کرد و آن را از دو کار دیگر آسان‌تر شمرد. خلیفه به آشپز مخصوص دستور داد تا انواع خوراکی‌های لذیذ را تدارک ببیند. چون شریک از آن طعام‌های لذیذ حرام خورد. آشپز گفت: شریک پس از خوردن این طعام رستگار نخواهد شد و همانطور هم شد؛ زیرا آن لقمه‌های حرام چنان در او تأثیر کرد که دو کار دیگر را هم پذیرفت؛ هم قاضی شد و هم مربی اطفال خلیفه. گویند: وقتی حواله‌ای داشت و در گرفتن آن از بیت‌المال سخت‌گیری می‌کرد، خزینه‌دار گفت: تو به ما گندمی نفروخته‌ای که در گرفتن آن چنین سخت‌گیری می‌کنی! گفت: بلی، چیزی مهم‌تر از گندم را فروختم و آن دین خودم است (۸). بنابراین، با توجه به آیات و روایاتی که در زمینه کسب و درآمد حلال و مشروع آمده، می‌توان چنین بیان نمود که در زندگی دنیوی، مال و ثروت نه تنها خوب است، بلکه هر مسلمان آگاه وظیفه دارد در کسب و تحصیل حلال آن تلاش کند و خود و جامعه‌اش را در رشد اقتصادی حلال و مشروع یاری رساند.

۲-۲. ضرورت فرزندآوری در گزاره‌های دینی

آموزه‌های دینی، فرزندان را میوه‌های زندگی انسان بیان می‌کند که مقصود از میوه در زندگی یعنی نشاط، شادابی، طراوت دادن به زندگی. در روایات دیگری اهل‌بیت(ع) از فرزندان زمینه‌ای برای سعادت والدین در آخرت یاد می‌کنند. در روایتی تأکید شده که: چه بسا پدران و مادرانی که به واسطه فرزندان خود، اهل بهشت می‌شوند. این روایات و آیات، مجموعاً ما را به ضرورت اصلی نسل‌آوری و تربیت فرزند هدایت می‌کنند. در مسأله ضرورت فرزندآوری رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «اینکه بنده نسبت به موالید و مسئله فرزندآوری و مانند اینها این همه اصرار می‌کنم، معنایش این است؛ یعنی اگر چنانچه به این مسئله بی‌توجهی بشود - که متأسفانه در برهه طولانی بی‌توجهی شده - اگر این بی‌توجهی ادامه پیدا کند و همه به فکر فرزندآوری نرفتند و این حرکت عظیمی که در کشور لازم است، انجام بگیرد، انجام نگیرد، بیست سال آینده - که مثل برق خواهد آمد؛ بیست سال زمان زیادی نیست - وارد یک مسیری خواهیم شد که دیگر کار برایمان بسیار مشکل خواهد شد (۹). در آموزه‌های دینی از جمله آیات قرآن کریم و روایات، مسئله فرزندآوری به عنوان یک ضرورت مطرح شده و آثار و برکات فراوانی برای آن ذکر شده که عبارتند از:

تشویق به فرزندآوری: اولین گام در مسأله ترویج فرهنگ فرزندآوری در بین خانواده‌ها، تشویق و ایجاد انگیزه برای داشتن فرزند است. خداوند در قرآن به پیامبرش در مورد فرزنددار شدنش بشارت می‌دهد. این امر نشان دهنده جایگاه فرزند در نزد پروردگار و تاثیرگذاری آن در نهاد خانواده است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَنَبِّئُهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ؛ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ؛ قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ».^۱ امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: «همانا خداوند به بنده به سبب محبت شدید او به فرزندش، رحم می‌کند» (۱۰). میراث پدر و مادر، فرزند است. در این رابطه امام صادق (ع) می‌فرماید: «میراث خدا از بنده مؤمن، فرزند صالحی است که برای او آموزش بطلبد» (۱۱). امام سجّاد (ع) می‌فرماید: «باید بدانی که او از تو و ثمره وجود توست» (۱۲).

فرزند نعمت الهی: وجود فرزند در خانواده به عنوان نعمت الهی است که خداوند به پدر و مادر می‌بخشد. خداوند می‌فرماید: «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ».^۲ همچنین پیامبر (ص) می‌فرماید: «فرزند صالح، گلی از گل‌های بهشت است» (۱۳).

فرزند زینت زندگی: یکی از زیبایی‌های زندگی، وجود فرزند در نهاد خانواده است. خداوند می‌فرماید: الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا».^۳

فرزند یاور و کمک‌کار خانواده: در برخی از آیات و روایات به اینکه فرزندان بازوان و مددی برای زندگی پدر و مادر هستند نیز اشاره شده است، «أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ».^۴ امام زین‌العابدین (ع) می‌فرماید: «مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ يَسْتَعِينُ بِهِمْ»، «از سعادت مرد این است که فرزندان داشته باشد تا در مشکلات به یاری‌اش برخیزند» (۱۴). بنابراین، در ارتباط با اهمیت و ضرورت فرزندآوری در منابع دینی، آیات و روایات فراوانی بیان شده و آنچه که در مسأله اهمیت فرزندآوری در نهاد خانواده قابل ذکر است اینکه، وجود فرزند باعث استحکام بنیان خانواده می‌گردد.

۱. «و نیز آنان را از مهمانان ابراهیم خیر ده. هنگامی که بر او وارد شدند، پس سلام گفتند. [ابراهیم] گفت: ما از شما ترسانیم. گفتند: ترس که ما تو را به پسری دانا مژده می‌دهیم» (حجر، ۵۱-۵۳).

۲. «و خدا برای شما همسرانی از جنس خودتان قرار داد و از همسرانتان، فرزندان و نوادگانی پدید آورد، و از نعمت‌های نعمت‌های پاکیزه و دلپذیر به شما روزی داد [با این همه لطف و رحمت] آیا به باطل ایمان می‌آورند و نعمت‌های خدا را ناسپاسی می‌کنند؟» (نحل، ۷۲).

۳. «مال و فرزندان، آرایش و زیور زندگی دنیا هستند، ولی اعمال شایسته پایدار نزد پروردگارت از جهت پاداش بهتر و از لحاظ امید داشتن به آنها نیکوتر است» (کهف، ۴۶).

۴. «به وسیله چهارپایان و فرزندان، به شما یاری داده است» (شعراء، ۱۳۳).

۳. شاخصه‌های تاثیرگذار در ترویج فرهنگ فرزندآوری

۳-۱. خداشناسی

اهمیت و جایگاه خداشناسی و آثار عمیق آن بر زندگی انسان، همواره یکی از دغدغه‌های اصلی بشر بوده است. خداشناسی به زندگی معنا می‌بخشد؛ یعنی همسرگزینی و فرزندپروری در قاب خانواده است. از این رو برای رسیدن به این هدف، ابتدا ایجاد انگیزه برای ازدواج و تشکیل خانواده است. مرحله بعد داشتن فرزند است که به ترتیب حلقه‌هایی از چرخه حیات مشترک بوده و با ظهور هر یک، تعلقات روحی و عاطفی جدیدی نیز به وجود می‌آید. ابتدا احساس تعلق به همسر، وجود آدمی را متأثر می‌سازد و پس از آن، احساس تعلق به فرزندان و فرزندان به والدین، سبب ایجاد پیوندهای عاطفی جدیدی می‌شود. خداوند در قرآن، نخستین درس خداشناسی را خلقت همسر و امکان تشکیل خانواده و امکان بقای نسل می‌داند و می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا»^۱. افزون بر این آیه، در چند آیه دیگر نیز، این درس توحیدی تکرار شده است، مانند: «فَأَطِرُوا السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ جَعَلْ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا»^۲. در آیه دیگر نیز می‌فرماید: «وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا»^۳. موضوع امکان بقای نسل از طریق آفرینش همسر (نه تنها در مورد انسان، بلکه در مورد انواع حیوانات (۱۵) درس خداشناسی است. در روایتی از مفضل بن عمر گزارش شده که امام صادق (ع) در تبیین مفهوم خداشناسی در مسأله تشکیل خانواده و ضرورت فرزندآوری می‌فرماید: «لَوْ رَأَيْتَ فَرْدًا مِنْ مِصْرَاعَيْنِ فِيهِ كَلْبُوبٌ أَكُنْتَ تَتَوَهَّمُ أَنَّهُ جُعِلَ كَذَلِكَ بِلا مَعْنَى؟ بَلْ كُنْتَ تَعَلَّمُ ضُرُورَةَ أَنَّهُ مَصْنُوعٌ يَلْقَى فَرْدًا آخَرَ، فَتَبَرُّزُهُ لِيَكُونَ فِي اجْتِمَاعِهِمَا ضَرْبٌ مِنَ الْمَصْلَحَةِ، وَ هَكَذَا تَجِدُ الذَّكَرَ مِنَ الْحَيَوَانِ كَأَنَّهُ فَرْدٌ مِنْ رَوْجٍ مُهَيَّبًا مِنْ فَرْدٍ أُنْثَى، فَيَلْتَقِيَانِ لِمَا فِيهِ مِنْ دَوَامِ النَّسْلِ وَ بَقَائِهِ، فَيَبْنَا وَ حَيِيَّةٌ وَ نَعْسًا لِمُنْتَجِلِي الْفَلَسَفَةِ! كَيْفَ عَمِيَتْ قُلُوبُهُمْ عَنِ هَذِهِ الْخَلْقَةِ الْعَجَبِيَّةِ حَتَّى أَنْكُرُوا التَّدْبِيرَ وَ الْعَمَدَ فِيهَا؟» (۱۵)، «اگر گُلونی بر یکی از دو لنگه در دیدی، آیا می‌پنداری که آن بیهوده نصب شده است؟ بلکه به ضرورت می‌دانی که آن را ساخته‌اند تا با لنگه دیگر کنار هم آید و مصلحت [بستن در] را نتیجه دهد و بدین‌گونه، حیوان نر را می‌بینی که گویی برای جفت ماده‌اش آماده شده تا برای دوام و بقای نسل به هم برسند. پس، هلاک و ناکامی و نگون‌بختی، از آن فیلسوف‌نمایان، که چه‌سان دل‌هایشان از این آفرینش شگفت، کور است، تا آنجا که تدبیر و هدفمندی آن را انکار می‌کنند».

۱. باز یکی از آیات (لطف) او آن است که برای شما از جنس خودتان جفتی بیافرید» (روم، ۲۱)

۲. «خدا پدیدآورنده آسمان‌ها و زمین است. از خودتان برای شما جفت‌هایی قرار داد» (شوری، ۱۱)

۳. «و خداست که شما را از خاکی و سپس از نطفه‌ای آفرید و آنگاه، شما را جفت جفت گردانید» (فاطر، ۱۱)

بی‌تردید امروز تمدن بشری و جهش‌های زندگی ماشینی، آثار مسمومی در زندگی انسان‌ها گذاشته و اکثر انسان‌ها را دچار نوعی پریشانی خاطر و اضطراب کرده است. آنچه قرآن کریم و روایات و تجارب علمی تأکید می‌کنند، این است که جامعه بشری برای رها شدن از این دغدغه‌ها و نگرانی‌ها، باید ایمانش را قوی‌تر کند. چراکه اعتقاد به خدای متعال و رعایت تمامی لوازم و شرایط بندگی، مستحکم‌ترین سنگر معنوی و محافظ بشر در مقابل سختی‌های خردکننده است (۱۶). قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»^۱ «انسان هرچه به خدا ایمان بالاتری پیدا کند، عطش و نیاز درونی‌اش کم می‌شود و وقتی قدم در راه ایمان به خدا گذاشت، احساس بی‌نیازی کرده و به آرامش مطلق می‌رسد؛ و هرگاه به خدای کاذب (هوای نفس) نزدیک شود، اضطرابش زیاد می‌گردد (۱۷). بنابراین، یکی از عوامل شناخت الله، کسب روزی حلال است؛ چون روزی حلال باعث نورانیت قلب و معرفت می‌شود. پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «کسی که چهل روز مال حلال بخورد، خداوند قلب او را نورانی می‌کند» (۱۸). خوردن لقمه حلال، حقیقت ایمان را آشکار می‌کند. سهل بن عبدالله شوشتری می‌گوید: بنده‌ای به حقیقت ایمان نمی‌رسد، مگر اینکه در او چهار خصلت باشد: واجبات را مطابق سنت انجام دهد و حلال را با پرهیزگاری بخورد و از موارد نهی در ظاهر و باطن دوری کند و تا هنگام مرگ بر اینها پایدار بماند؛ و گوید: هر که دوست دارد با آیات صدیقین آشنا شود، نباید جز حلال بخورد و کاری جز مطابق سنت و یا ضرورت انجام دهد. بدان ای رونده راه خداوند عزوجل که لقمه حلال را خاصیت عظیم است در روشنی دل، لقمه حلال اثری بس بزرگ دارد و لقمه حرام نقشی عظیم در تاریکی آن. پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «مَنْ أَكَلَ الْحَلَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ وَ أُجْرِي يَنْبِيعِ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ»، «کسی که چهل روز غذای حلال بخورد، خداوند قلبش را نورانی می‌کند و چشمه‌های حکمت را از دلش بر زبانش جاری می‌سازد. در روایات آمده است: «عبادت جوارح، دل را چون طلا نورانی می‌سازد، اما لقمه حلال، دل را چون دارویی که بر جایگاه درد نهاده شود، روشن می‌کند؛ و این تأثیرگذارتر است». بسیاری از خانواده‌ها مشکلات اقتصادی را بهانه می‌کنند، حال آنکه از آثار خداشناسی، باور به وعده‌های الهی و از جمله تضمین روزی فرزند، همراه با توکل بر خداست. کسب روزی حلال، یکی از مهم‌ترین یاری‌گران مؤمن در مسیر دینداری است. عمرو بن سیف از امام صادق (ع) نقل می‌کند که حضرت فرمودند: «هرگز تلاش برای به دست

۱. «آنها کسانی هستند که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا مطمئن (و آرام) است، آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد» (رعد، ۲۸).

آوردن روزی حلال را ترک مکن؛ زیرا این امر یاور دینداری توست. همواره شترت را ببند و بر خدا توکل کن؛ یعنی با توکل، زانوی شتر را محکم ببند» (۱۹).

۳-۲. خودشناسی

یکی از عوامل تاثیرگذار در امر ترویج فرهنگ فرزندآوری در سطح جامعه اسلامی - ایرانی، خودشناسی است. امیرالمومنین (ع) درباره خودشناسی می‌فرماید: «أَفْضَلُ الْعَقْلِ مَعْرِفَةُ الْإِنْسَانِ نَفْسَهُ فَمَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَقَلَ وَ مَنْ جَهَلَهَا ضَلَّ، «برترین خرد، خودشناسی انسان است، پس، هر که خود را شناخت، خردمند شد و هر که خود را شناخت، گمراه گشت» (۲۰). همچنین ایشان می‌فرماید: «مَنْ عَرَفَ قَدْرَ نَفْسِهِ لَمْ يُهِنِّهَا بِالْفَانِيَاتِ»، «کسی که ارزش خود را بشناسد، خویشتن را با امور فناپذیر، خوار نگرداند» (۲۱). مقام و منزلت انسان در بین تمام موجودات عالم، ویژه و خاص است. خداوند انسان را بر همه مخلوقات برتری داده و می‌فرماید: «وَفَضَّلْنَا هُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا»، «و آنها را بر بسیاری از مخلوقات خود برتری و فضیلت کامل بخشیدیم». در آیه دیگر، انسان را تکریم می‌نماید و می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ». ^۱ همچنین در پایان آیه، کرامت انسان در خلقت، هوش، عقل و استعداد است و خود را جانشین خداوند در زمین می‌داند. خود و سایر هم‌نوعان خود را موجودات تصادفی ندانسته، بلکه موجوداتی ارزشمند، انتخاب شده، برگزیده، و دارای رسالت می‌داند. اگر انسان ویژگی‌های خود را شناسایی کند و به درک این معنا نایل گردد، حیات خود را هدفمند می‌داند، و نه پوچ و بی‌هدف؛ و رنج و تعب را به عنوان امور اجتناب‌ناپذیر زندگی می‌پذیرد. هرگز دچار یأس و ناامیدی نمی‌شود و هیچ‌گاه احساس تنهایی و افسردگی نمی‌کند و دیدگاهش به فرزند به عنوان یک مزاحم نیست و احساس خستگی نمی‌کند، بلکه وجود فرزند را در خانه به عنوان یک توفیق و سعادت از طرف خدا می‌داند که برعهده‌اش نهاده شده است؛ زیرا وجود فرزند در خانواده آثار و برکات فراوانی دارد. بقای حیات و نسل انسان به داشتن فرزند است و کانون خانواده و وجود فرزند را بستری برای پرورش و نیل به به کمال می‌داند. «الإمام الرضا عليه السلام: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِذَا أَرَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا لَمْ يُمِثَّهُ حَتَّى يُرِيَهُ الْخَلْفَ» (۲۲)، «امام رضا (ع): بی‌تردید، هرگاه خداوند - تبارک و تعالی - خیر بنده‌ای را بخواهد، او را نمی‌میراند، تا جانشینش (فرزند صالح) را به او نشان دهد».

امام رضا (ع) در روایت دیگری حیات انسان را به داشتن فرزند می‌داند و می‌فرماید: «مَنْ مَاتَ بِلَا خَلْفٍ فَكَأَنَّ لَمْ يَكُنْ فِي النَّاسِ وَمَنْ مَاتَ وَلَهُ خَلْفٌ فَكَأَنَّ لَمْ يَمُتْ»، «شخصی که بدون فرزند

۱. «و همانا فرزندان آدم را گرامی داشتیم» (اسراء، ۷۰).

بمیرد، چنان است که در میان مردم نبوده و کسی که بمیرد و جانشینی داشته باشد، چنان است که هرگز نمرده است» (۲۳). بنابراین، یکی از شاخصه‌های تاثیرگذار در فرزندآوری، خودشناسی است که برای رسیدن به این مرتبه، نیازمند عواملی است که انسان باید سعی کند در زندگی خود تقویت نماید. یکی از عوامل رسیدن به خودشناسی، علم و آگاهی است. هر کس ارزش خود را شناخت، به ارزش و عظمت خود پی می‌برد و خلقت خود را بیهود نمی‌داند و انسان را پرتویی از روح الهی و مظهر صفات پروردگار می‌داند؛ انسانی که خلیفه خداوند در زمین است. وقتی که انسان دنبال کسب حلال رفت، باعث علم و حکمت در دل او می‌شود. علامه جعفری درباره تاثیر روزی حلال می‌فرماید: «لقمه حلال برای دل انسان، علم، حکمت، عشق و ظرافت ایجاد می‌کند و هنگامی که دیدی حسادت، جهل و غفلت تو روزافزون است، بدان که نتیجه همان لقمه‌های حرامی است که خورده‌ای ... لقمه حلال عالی‌ترین پدیده‌ای را که برای انسان ممکن است، ایجاد می‌کند (۲۴). بنابراین، روزی حلال باعث خودشناسی می‌شود.

۳-۳. معادشناسی

انسان موجودی است که غرایز و خواسته‌هایش حد و مرزی نداشته و دوست دارد که همه امکانات در اختیارش باشد و موانع را برطرف سازد. آنچه که این خواسته‌ها را محدود می‌کند، دین است. اگر غرایز انسانی مدیریت نشود، آرامش آن از بین می‌رود و همه خواسته‌هایش بر محور غرایز حرکت می‌کند. از منظر دین، آرامش انسان در گرو باید‌ها و نبایدها است. برای مثال اگر کسی به دنبال آسایش، امنیت و آرامش مطلق است، دستیابی به اینها در دنیا به طور مطلق امکان ندارد و این باعث احساس محرومیت در انسان می‌گردد. از سوی دیگر، در زندگی با مشکلات و مصیبت‌ها و گرفتاری‌هایی روبه‌رو است که رهایی از آنها ممکن نیست. همچنین مواجه با فقدان عزیزان مانند پدر، مادر، فرزند و دیگرانی که به نوعی با شخص ارتباط دارند، می‌تواند بهداشت روانی فرد را به مخاطره اندازد؛ یادآوری مرگ و ترس از مرگ نیز عاملی برای تنیدگی و فشار است. یکی از شاخصه‌هایی که در سطح جامعه اسلامی باید به آن پرداخته شود، مسأله معادشناسی است؛ یعنی اعتقاد و باور به معاد می‌تواند مشکلات فوق را حل کند. شخص معتقد به معاد عقیده دارد که زندگی به این جهان ماده خلاصه نمی‌شود؛ بلکه انسان پس از مرگ زندگی دیگری در پیش دارد و در آنجا به بسیاری از خواسته‌ها و آرزوهای مناسب خود دست می‌یابد؛ همچنان که خداوند می‌فرماید: «وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»^۱. در آنجا آرامش، آسایش و امنیت کامل حاکم است و

۱. «وز زندگی واقعی سرای آخرت است، اگر می‌دانستند» (عنکبوت، ۶۴).

هیچ کس احساس کمبود یا محرومیت نمی‌کند. خداوند متعال می‌فرماید: «وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»^۱، در بهشت، هر آنچه دل‌ها بخواهند و چشم‌ها از آن لذت برند، فراهم است و شما در آن جاودانه خواهید بود. بنابراین، در نگاهی که باورهای دینی به‌ویژه ایمان به معاد را کنار بگذارد، هر آنچه آسایش مادی انسان را مختل کند، به‌عنوان عنصری نامطلوب تلقی می‌شود. امروزه در برخی خانواده‌ها - به‌ویژه مرفهان - داشتن فرزند به‌عنوان مانعی برای آسایش و رفاه شخصی دانسته می‌شود. اما با تقویت اعتقاد به معاد در خانواده‌ها، نگرش تغییر می‌کند؛ فرزند دیگر مزاحم آسایش تلقی نمی‌شود، بلکه «خَلْف» و ادامه‌دهنده مسیر زندگی، عامل بقای نسل، و نعمتی الهی به‌شمار می‌آید. در چنین نگاهی، فرزندآوری و تربیت شایسته او، عملی صالح و ارزشمند است. دستیابی به این نگرش، که بر پایه تقویت معرفت به معاد و نگاه مثبت و ارزشی به فرزندآوری استوار است، نیازمند فراهم آوردن بسترها و ابزارهای لازم و نهادینه‌سازی آن در فرهنگ جامعه است. یکی از مهم‌ترین این بسترها، کسب روزی حلال است که به تحکیم باورهای دینی و ارتقای نگرش معنوی خانواده‌ها کمک می‌کند. خداوند پیامبران را به خوردن حلال دستور می‌دهد و بعد از امر به حلال خوری، به انجام عمل صالح امر کرده و می‌فرماید: «يا ايها الرسل كلوا من الطيبات و اعملوا صالحا». خداوند در این آیه می‌فرماید که مقدمه عمل صالح، کسب روزی حلال است. از جمله اعمال صالح، فرزندداری و فرزندپروری است. یکی از ثمرات روزی حلال در انسان، این است که اعمال صالحه او مورد قبول درگاه خداوند قرار می‌گیرد و باعث روشنایی و نورانیت دل و جان آدمی می‌شود؛ زیرا فردی که خود را موظف به کسب روزی حلال می‌داند و آن را یکی از واجبات می‌شمارد و در راه به دست آوردن آن تلاش و کوشش فراوان می‌کند، در اعمال دیگر خود نیز وسواس بیشتری به خرج می‌دهد. از این رو هم اعمال او مورد قبول درگاه خداوند قرار می‌گیرد و هم به سبب روزی حلال، خداوند دل و جانش را روشنایی می‌بخشد. پیامبر اکرم (ص) در این باره می‌فرماید: «هر کس چهل شبانه‌روز حلال خورد، خداوند دلش را روشن و نورانی می‌فرماید» (۲۵).

۳-۴. ترس از فقر

یکی از دغدغه‌های خانواده‌های مذهبی و غیرمذهبی در موضوع فرزندآوری، فقر و مشکلات اقتصادی است و به‌عنوان یک بهانه برای فرار از این امر مهم مطرح می‌کنند. در حالی که این مسأله به جامعه امروزی اختصاص ندارد، بلکه عرب‌های دوران جاهلی به خاطر ترس از فقر و تنگدستی،

۱. «و در آنجا هرچه نفوس را بر آن میل و اشتهاست و چشم‌ها را شوق و لذت، مهیّا باشد و شما مؤمنان در آن بهشت جاویدان متنعم خواهید بود» (زخرف، ۷۱)

فرزندان خود را می‌کشتند. خداوند در قرآن، آنها را به خوان گسترده نعمت پروردگار که ضعیف‌ترین موجودات نیز از آن روزی می‌برند، توجه داده و از این کار بازمی‌دارد. متأسفانه این عمل جاهلی در عصر و زمان ما در شکل دیگری تکرار می‌شود و به عنوان مشکلات معیشتی و وضعیت بد اقتصادی، و آینده تاریک، خانواده‌ها اقدام به فرزندآوری نمی‌کنند و یا کودکان بی‌گناه را در عالم جنینی از طریق «کورتاژ» و سقط جنین می‌کشند. خداوند در قرآن مجید به این مسأله اشاره نموده و بهانه کردن دغدغه‌های مالی برای فرار از فرزندآوری را امری کاملاً ناموجه و مذموم دانسته و می‌فرماید: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسْبِيَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَ إِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيراً»^۱. در آیه دیگری می‌فرماید: «... وَ لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ...»^۲. گاهی اوقات خانواده‌ها در مسأله فرزندآوری این نکته را مطرح می‌کنند که در گذران امور زندگی ناتوان هستیم، چگونه با این وضعیت اقتصادی، اقدام به فرزندآوری نماییم. البته این موضوع به ظاهر کلامی صحیح بوده و اکثر افراد جامعه آن را به عنوان دلیل مطرح می‌کنند. خداوند در قرآن به زیبایی به این بهانه اشاره کرده و می‌فرماید: «وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَ الصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَ إِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»^۳.

گاهی اوقات طرح مسأله فقر، ناشی از بدگمانی به خداوند است که امام صادق (ع) می‌فرماید: «مَنْ تَرَكَ التَّرْوِيجَ مَخَافَةَ الْفَقْرِ فَقَدْ أَسَاءَ الظَّنَّ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنْ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ: إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ»، «هر کس ازدواج را از بیم فقر ترک کند، همانا به خداوند، گمان بد برده است». خداوند عز و جل می‌فرماید: «اگر نیازمند باشند، خدا از فضل خویش بی‌نیازشان می‌کند» (۲۶). اگر کسی ازدواج کند و صاحب فرزند شود، خداوند روزی‌اش را تضمین می‌کند. بکر بن صالح می‌گوید: «كُتِبَتْ إِلَيَّ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنِّي اجْتَبَيْتُ طَلَبَ الْوَلَدِ مِنْهُ خَمْسَ سِنِينَ وَ ذَلِكَ أَنَّ أَهْلِي كَرِهَتْ ذَلِكَ وَقَالَتْ إِنَّهُ يَسْتَدُّ عَلَيَّ تَرْبِيَتَهُمْ لِقَلَّةِ الشَّيْءِ فَمَا تَرَى فَكُتِبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَيَّ اطَّلَبِ الْوَلَدَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَرْزُقُهُمْ»، «در نامه‌ای به امام کاظم (ع) نوشتم، پنج سال است که از بچه‌دار شدن خودداری می‌کنم و همسرم بچه‌دار شدن را ناپسند می‌شمارد و می‌گوید: تربیت او به سبب فقر، دشوار است. نظر شما چیست؟ حضرت (ع) برای من نوشت: فرزند بیاورید که روزی او با خداوند

۱. «و فرزندانتان را از ترس فقر نکشید! ما آنها و شما را روزی می‌دهیم. مسلماً کشتن آنها گناه بزرگی است» (اسراء، ۳۱).

۲. «و فرزندانتان را از [ترس] فقر، نکشید! ما شما و آنها را روزی می‌دهیم» (انعام، ۱۵۱).

۳. «مردان و زنان بی‌همسر خود را همسر دهید. همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را؛ اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد. خداوند گشایش دهنده و آگاه است» (نور، ۳۲).

است» (۲۷). آیات و روایات، تشکیل خانواده و فرزندآوری را نه تنها باعث مشکلات معیشتی در خانواده نمی‌داند، بلکه توسعه معیشتی را پس از ازدواج و صاحب فرزند شدن، به واسطه تلاش و برکت همراه آن تضمین کرده است. براساس آموزه‌های دینی، فقر مانعی در جهت تشکیل خانواده و اندیشه فرزندآوری نیست. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «خانواده‌دار شوید که باعث رزق و روزی شما می‌شود» (۲۸). در روایت دیگر نیز می‌فرماید: «رزق و روزی به خاطر خانواده و فرزندان است» (۲۹). در این روایت واژگان «اهل» و «عیال» شامل فرزندان نیز می‌شود.

روزی حضرت سلیمان (ع) در کنار دریا نشسته بود. نگاهش به مورچه‌ای افتاد که دانه گندمی را با خود به طرف دریا حمل می‌کرد. سلیمان (ع) دید او به آب دریا رسید. در همان لحظه قورباغه‌ای سرش از آب بیرون آورد و دهانش را گشود. مورچه به داخل دهان آن وارد شد و قورباغه به درون آب رفت. سلیمان مدتی شگفت‌زده به فکر فرورفت. ناگاه دید همان قورباغه سرش را از آب بیرون آورد و دهانش را گشود و مورچه از دهانش بیرون آمد، ولی دانه گندم را همراه خود نداشت. سلیمان (ع) آن مورچه را طلبید و سرگذشت آن را پرسید. مورچه گفت: ای پیامبر خدا! در قعر این دریا سنگی توخالی وجود دارد و کرمی در درون آن زندگی می‌کند. خداوند آن را در آنجا آفرید. کرم نمی‌تواند از آنجا خارج شود. خداوند این قورباغه را مأمور کرده تا مرا به سوی آن کرم حمل کند، قورباغه مرا به آنجا می‌برد و دهانش را نزدیک سوراخ می‌گذارد. من از دهان آن بیرون می‌آیم و دانه گندم را نزد کرم می‌گذارم و سپس به دهان قورباغه که در انتظار من است، باز می‌گردم و آن هم مرا به خشکی بازمی‌گرداند. حضرت سلیمان (ع) به مورچه گفت: وقتی که دانه گندم را برای کرم می‌بری، آیا سخنی از آن شنیده‌ای؟ گفت آری، او می‌گوید: «یا مَنْ لَا یُسَانِی فِی جَوْفِ هَذِهِ الصَّخْرَةِ تَحْتَ هَذِهِ اللَّجَّةِ بِرِزْقِكَ، لَا تَسْ عِبَادَکَ الْمُؤْمِنِینَ بِرَحْمَتِکَ، «ای خدایی که روزی مرا درون این سنگ در قعر این دریا فراموش نمی‌کنی، رحمت را در مورد بندگان با ایمان فراموش نکن» (۳۰).

بنابراین، باتوجه به آیات و روایات، وجود فرزند مایه برکت در زندگی بوده و روزی‌اش را تضمین کرده است. خداوند می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِّينَ»^۱. آنچه سبب فرار پدر و مادرها از این امر مهم شده، ضعف ایمان است که انسان‌ها باور ندارند که روزی‌دهنده واقعی «الله» است. یکی از شاخصه‌های تقویت ایمان به «الله»، روزی حلال است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «به دنبال روزی حلال رفتن را رها نکن، زیرا این در تقویت دینت مؤثر است» (۳۱).

۱. «همانا روزی بخشنده خلق تنها خداست که صاحب قوت و قدرت ابدی است» (زاریات، ۵۸).

۳-۵. گناه و اشاعه آن در سطح جامعه

امروزه یکی از علل گریز خانواده‌ها از فرزندآوری، اشاعه گناه و فحشا در سطح جامعه است که باعث تغییر نگرش به این امر مهم در افراد شده است. یعنی براساس آموزه‌های دینی، داشتن فرزند یک موهبت الهی است، هر کس توفیق ندارد، باید از خدا بخواهد تا زن و شوهر صاحب فرزند شوند و این یک ارزش است. اما متأسفانه در جامعه اگر منکرات رایج و فراوان گردد، دیدگاه نسبت به ارزش‌های الهی تغییر می‌کند و کارهای ناپسند و حیوانی رایج و جایگزین کارهای خوب و ارزشی می‌شود. امروزه داشتن فرزند را به عنوان یک عنصر نامطلوب و مانع آرامش و آسایش زندگی می‌دانند و این تفکر غالب خانواده‌هایی است که اعتقادشان نسبت به دین سست و ضعیف است. در حالی که داشتن فرزند در خانواده به عنوان زینت زندگی است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلًا»^۱. خداوند در آیه دیگر نیز می‌فرماید: «داشتن فرزند یک میراث است»؛ و به عنوان یک آرزو از زبان حضرت زکریا(ع) اشاره کرده است: «وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ»^۲.

حضرت ابراهیم(ع) یکی از انبیای الهی بود که به‌رغم کهولت سن، فرزندی نداشت و به همین خاطر در آیات متعددی از قرآن مجید این موضوع و دعای ایشان برای فرزند داشتن و در ادامه، اجابت این دعا مورد اشاره قرار گرفته است. برای مثال در آیه ۱۰۰ و ۱۰۱ سوره صافات و در بیان بخشی از سیر زندگی ایشان آمده است که ایشان در مقطعی از زندگی این دعا را به خداوند عرضه داشتند که: «رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ؛ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ»، «پروردگارا! به من از صالحان [فرزندان صالح] ببخش!؛ ما او [ابراهیم] را به نوجوانی بردبار و صبور بشارت دادیم!». بنابراین، خداوند در قرآن نسبت فراگیری گناه در جامعه مسلمین، به ویژه به کسانی که دوست دارند جامعه را آلوده به گناه کنند، هشدار می‌دهد و می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»^۳. علامه طباطبایی تکثیر نسل مسلمانان برای

۱. «مال و فرزند، زینت زندگی دنیاست و باقیات صالحات [ارزش‌های پایدار و شایسته] ثوابش نزد پروردگارت بهتر و امیدبخش‌تر است!» (کهف، ۴۶)

۲. «و زکریا را [به یاد آور] در آن هنگام که پروردگارش را خواند [و عرض کرد]: پروردگار من! مرا تنها مگذار و تو بهترین وارثانی!» (انبیاء، ۸۹)

۳. «همانا برای کسانی که دوست دارند زشتی‌ها در میان اهل ایمان شایع گردد، در دنیا و آخرت عذاب دردناکی است، و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید. و اگر فضل و رحمت الهی بر شما نبود و اینکه خداوند رئوف و مهربان است (شما را سخت کیفر می‌داد)» (نور، ۱۹)

زدودن بنای شرک و فساد توسط آنان را از مهم‌ترین مقاصد شریعت ذکر کرده و فرموده است: «و من جهة أخرى من أهم المقاصد عند شارع الإسلام تكثير نسل المسلمين و عمارة الأرض بيد مجتمع مسلم عمارة صالحة ترفع الشرك و الفساد» (۳۲). از جهت دیگر یکی از مهم‌ترین مقاصد در نظر شارع اسلام، زیاد شدن نسل مسلمانان و آباد شدن زمین به دست آنان است. آبادی شایسته و مخصوصی که ریشه شرک و فساد را می‌زند. به همین خاطر، ایشان «تولیدمثل و تربیت اولاد» را علت اصلی ازدواج برشمرده و می‌نویسد: «عامل نکاح و ازدواج منحصر در تولیدمثل و تربیت اولاد است و مسئله اطفای شهوت و یا اشتراک در اعمال زندگی؛ چون کسب و زراعت و جمع کردن مال و تدبیر غذا و آب و وسایل خانه و اداره آن، اموری است که از چارچوب غرض طبیعت و خلقت خارج است و تنها جنبه مقدمیت داشته و یا فواید دیگری غیر از غرض اصلی بر آنها مترتب می‌شود» (۳۳). بنابراین، داشتن فرزند از نظر آموزه‌های دینی یک سعادت است و این امر مهم در آیات و روایات متعددی دیده می‌شود. زمانی که در جامعه گناه فراوان شد، فاصله انسان‌ها از خدا زیاد می‌شود و از طرفی زمینه فساد و تباهی انسان ایجاد خواهد شد. یکی از شاخصه‌هایی که سبب می‌شود انسان در دام شیطان گرفتار شود، خوردن لقمه حرام است. خداوند می‌فرماید: «كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ»^۱. خداوند در این آیه نیز پیرامون اشاعه فحشا نسبت به مؤمنین می‌فرماید: «از گام‌های شیطان پیروی نکنید؛ و از فساد و تباهی دوری جوید».

۳-۶. گریز از مسئولیت فرزندپروری

خانواده در جامعه فعلی بویژه میان نسل و زوج‌های جوان در حال از دست دادن مفهوم واقعی خود است. به طوری که تعهد و مسئولیت‌پذیری نسبت به گذشته کاهش یافته است. این دگرگونی و تحول نگرش باعث شده در مرحله اول جوانان زیر بار تشکیل خانواده نروند و گونه‌های جدیدی از خانواده مانند مجردی یا زوج زیستی رایج شود که در این میان کودک نقشی ندارد و یا ترجیح دهند در صورت تشکیل خانواده، در حد خانواده دو نفره باقی بمانند. بهانه آنها هم این است که تربیت فرزند در این زمانه سخت است و زیر بار مسئولیت فرزندآوری نمی‌روند. امام سجّاد(ع) در دعای بیست و پنجم صحیفه سجّادیه که درباره فرزندان است، می‌فرماید: «وَأَصِحَّ لِي أَوْلَادُهُمْ وَ أَدْيَانُهُمْ وَ أَخْلَاقُهُمْ ... وَ أَعْنَى عَلَى تَرْبِيَّتِهِمْ وَ تَأْدِيبِهِمْ»، «و بدن‌ها و دینشان و اخلاقشان را برایم به سلامت دار ... و مرا در تربیت و خوبی کردن در حقشان یاری فرما». همچنین ایشان در دعای بیست و چهارم صحیفه پس از درد و صلوات بر محمد(ص) و خاندان پاکش، در ابتدای دعا در حق پدر و مادر خویش، با بیانی

۱. «از چیزهای حلال و دلپسند بخورید و مواظب گام‌های شیطان باشید و از آن پیروی نکنید» (بقره، ۱۶۸)

شیوا و دلشین از خداوند درخواست می‌کند که ایشان را نسبت به والدین خویش مطیع و فرمانبردار قرار دهد: «اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي أَهَابُهُمَا هَيْبَةَ السُّلْطَانِ الْعُسُوفِ وَ أَبَوَهُمَا بَوَّالِ الْأُمِّ الرَّؤُوفِ، وَاجْعَلْ طَاعَتِي لِوَالِدَيَّ وَ بَرِيَّ بِهِمَا أَقْرَلَعَيْنِي مِنْ وَقْدَةِ الْوَسْنَانِ، وَأَنْلَجْ لِي صَدْرِي مِنْ شَوْبَةِ الظَّمَانِ حَتَّى أُوْتِرَ عَلَى هَوَايَ هَوَاهُمَا، وَأَقْدَمَ عَلَى رِضَايَ رِضَاهُمَا، وَأَسْتَكْتَرُ بِرَبَّهُمَا بِي وَ إِنْ قَلَّ وَأَسْتَقِيلُ بِرِي بِهِمَا وَ إِنْ كَثُرَ»، «خدایا چنان کن که هیبت پدر و مادر در دل من چون هیبت پادشاهی خودکام قرار گیرد؛ اما من با آنها مانند مادر، مهربان باشم. خدایا طاعت پدر و مادر و نیکی به آنها را برای من مطبوع‌تر گردان از خواب در دیده خسته، و گوارتر از آب سرد در گام تشنه؛ چنانکه خواهش دل آنها بر خواهش دل خود مقدم گردانم و پسند خاطر آنان را بر پسند خاطر خود بگزینم و نیکی آنها را درباره خود گرچه اندک باشد، بسیار شمارم و نیکی خود را درباره آنها اگرچه بسیار باشد، اندک بینم». امام حسن (ع) نیز هنگام تولد فرزندش می‌فرماید: «شکرت الواهب و بورک لک فی الموهوب و بلغ الله به اشد و رزقک بره»، «خدای بخشنده را شکر، قدم این فرزندی که خدا بخشیده مبارک، و او را به رشد و کمال برساند و تو را از نیکی او بهره‌مند سازد» (۳۴). بنابراین، تربیت فرزند براساس مبانی دینی، یک عمل صالح و یک توفیق است که از طرف خداوند بر دوش انسان نهاده شده است. در آموزه‌های دینی، بویژه قرآن مجید، یکی از راه‌هایی که باعث می‌شود انسان عمل صالح انجام دهد، کسب حلال است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا»^۱.

۴. یافته‌ها

- ۴-۱. فرزندآوری یک امر ضروری برای خانواده اسلامی ایرانی است.
- ۴-۲. وجود فرزند در نهاد خانواده در آموزه‌های دینی از جایگاهی ویژه برخوردار بوده و به آن سفارش فراوان شده است.
- ۴-۳. وجود آیات قرآنی و روایات فراوان درباره موضوع «فرزند»، خود شاهد مهمی بر ضرورت فرزندآوری و تولید نسل از دیدگاه اسلام است.
- ۴-۴. در آموزه‌های دینی از جمله آیات قرآن کریم و روایات، برای فرزندآوری آثار و برکات فراوانی از تولید نسل و تحکیم خانواده شده است.
- ۴-۵. کسب روزی حلال یکی از فضیلت‌های اخلاقی بوده و در آیات قرآن و روایات همواره بر کسب روزی حلال تشویق و تاکید شده است.

۱. «ای رسولان، از غذاهای پاکیزه (حلال) تناول کنید و به نیکوکاری و اعمال صالح پردازید» (مومنون، ۵)

۴-۶. کسب روزی حلال در تقویت خداشناسی، خودشناسی، معادشناسی و... موثر بوده و باورهای دینی سبب ترویج فرهنگ فرزندآوری در جامعه اسلامی- ایرانی، و همچنین تحکیم خانواده می‌شوند.

۵. نتیجه‌گیری

در آموزه‌های الهی بویژه قرآن مجید و روایات، فرزندآوری، خانواده و روزی حلال از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. وجود فرزند در نهاد خانواده آثار و برکاتی دارد که عبارتند از: نشاط، شادابی، طراوت دادن به زندگی. همچنین فرزندان را زمینه‌ای برای رشد و تعالی پدر و مادر معرفی کرده است. بنابراین، با توجه به آیات و روایات، فرزندآوری یکی از ضروریات جامعه اسلامی- ایرانی بوده و به عنوان یک اصل حیاتی به‌شمار می‌آید. اگر خانواده‌ها به این مسأله مهم پشت نمایند و توجه نکنند، در سال‌های نه‌چندان دور، کشور دچار پیری جمعیت خواهد شد. یکی از عواملی که در تقویت شاخصه‌های ترویج فرهنگ فرزندآوری در جامعه اسلامی- ایرانی همچون خداشناسی، خودشناسی، معادشناسی و ترس از فقر و... نقش دارد، روزی حلال است که در قرآن و روایات به کسب آن سفارش شده است.

References

Quran.

Safiha Sajjadiyeh.

1. Khamenei S A. *Statements in a group meeting of producers, entrepreneurs and economic activists*. 2019/01/03. URL= farsi.khamenei.ir [In Persian]
2. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 103–9. [In Arabic]
3. Fazel al-Hindi A b H. *Kanz al-'Ummal fi Sunan al-Aqwal wa al-Af'al*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi, 1993: 4–4. [In Arabic]
4. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 103–12. [In Arabic]
5. Qomi S A. *Safinat al-Bihar*. Translated by A A. Elahi Khorasani. Qom: Asoeh Publishing House, 2001: 1–24. [In Arabic]
6. Ibn Fahd al-Hilli A b M. *'Uddat al-Da'i wa Najah al-Sa'i*. Qom: Dar al-Kitab al-Islami, 1989: 110. [In Arabic]
7. Qomi S A. *Ramz al-Shahadah*. Translated by M B. Kamre'i. Tehran: Kitabchi Publications, 2012: 110. [In Arabic]
8. Qomi S A. *Safinat al-Bihar*. Translated by A A. Elahi Khorasani. Qom: Asoeh Publishing House, 2001: 1–698. [In Arabic]
9. Khamenei S A. *Statements in a group meeting of producers, entrepreneurs and economic activists*. Tehran: n.p., 2019. [In Persian]
10. Saduq M. *Man La Yahduruhu al-Faqih*. Edited by A A. Ghafari. Qom: Islamic Publications Office, 1992: 3–482. [In Arabic]
11. Tabarsi F. *Makarem al-Akhlaq*. Tehran: Habib Publishing, 2000: 1–471. [In Arabic]
12. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 10–368. [In Arabic]
13. Kulayni M. *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya, 1987: 6–3. [In Arabic]
14. Hurr al-'Amili M. *Wasā'il al-Shi'a*. Qom: Al-Bayt Institute (AS), 1989: 21–356. [In Arabic]
15. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 3–75. [In Arabic]
16. Shirazi S H & Sadeghi Ardestani A. *Getting to know the God of the world*. Tehran: Nashr Jahan, n.d.: 11. [In Persian]
17. Mohammadi Ray Shahri M. *The best way to know God*. n.p., 1982: 2–144. [In Arabic]
18. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 103–16. [In Arabic]
19. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 103–5. [In Arabic]
20. Amadi A W. *Ghurur al-Hikam*. Edited by S M. Rajae. Qom: Dar al-Kitab al-Islami, 1989: 1–206. [In Arabic]
21. Mohammadi Ray Shahri M. *Mi'yar al-Hikmah*. Translated by H R. Sheikhi. Qom: Dar al-Hadith, 2006: 3–1877. [In Arabic]
22. Saduq M. *Man La Yahduruhu al-Faqih*. Edited by A. A. Ghafari. Qom: Islamic Publications Office, 1992: 3–481. [In Arabic]
23. Duplicate of No. 22 — remove if unnecessary.
24. Jafari M T. *Commentary on Masnavi*. Tehran: Institute for Editing and Publishing the

- Works of Allameh Mohammad Taghi Jafari, 2014: 1–719. [In Persian]
25. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 100–16. [In Arabic]
26. Saduq M. *Man La Yahduruhu al-Faqih*. Edited by A A. Ghafari. Qom: Islamic Publications Office, 1992: 3–385. [In Arabic]
27. Kulayni M. *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya, 1987: 6–3. [In Arabic]
28. Hurr al-‘Amili M. *Wasā’il al-Shi’a*. Qom: Al-Bayt Institute (AS), 1989: 20–43. [In Arabic]
29. Hurr al-‘Amili M. *Wasā’il al-Shi’a*. Qom: Al-Bayt Institute (AS), 1989: 20–44. [In Arabic]
30. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 100–36–37. [In Arabic]
31. Majlesi M B. *Bihar al-Anwar*. Tehran: Islamic Publications, 1993: 71–128–137. [In Arabic]
32. Tabataba’i M H. *Al-Mizan*. Qom: Qom Seminary Teachers’ Society & Qom Islamic Publication Office, 1994: 4–189. [In Arabic]
33. Tabataba’i M H. *Al-Mizan*. Qom: Qom Seminary Teachers’ Association & Qom Islamic Publication Office, 1994: 4–285. [In Arabic]
34. Kulayni M. *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya, 1987: 6–17. [In Arabic]